

HELYZET ÉS VÁLASZ RADNÓTI MIKLÓS *Ó FÉNY, RAGYOGÁS,* *NAPSZEMŰ REGGEL!* CÍMŰ VERSÉBEN EGY INTERAKTÍV SZÁMÍTÓGÉPES ELEMZÉS EREDMÉNYEI

B. PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY

Mottó: „És a királyi szék előtt mintegy
üvegtenger vala, kristályhoz hasonló.”
(Jelenések könyve 4, 6)

Szokatlan, hogy egy tanulmányhoz külön bevezető szükséges. Talán az indokolhatja eljárásunkat, hogy a művek megközelítéséhez egy általunk kialakított, sajátos módszert alkalmaztunk. Nevezhetnénk ezt a vizsgálódást kísérletnek is, hiszen csak négy éve dolgozunk vele, azaz olyan számítógépes programokkal, amelyek segítenek abban, hogy minél egzaktabb módon fejtjük meg a költők és írók üzeneteit. Szeretnénk vázolni azt az utat, amelyen ehhez a vizsgálódáshoz eljutottunk, és beszámolni eddigi eredményeinkről.

Kutatásaink többfélék, de egyben megegyeznek, a költői, írói alkotások szövege alkotja a számítógépes feldolgozás alapját, a corpus. Minden ilyen jellegű szöveget nyitottunk fogunk fel, amely alkalmas az adott program alapján az elemzésre.

Gépünkben gazdag anyagot tárolunk, és ezek alapján dolgozunk. Közülük a legfontosabbak a következők:

Füst Milán összes versei és ezek teljes szókészlete

Füst Milán: *Feleségem története* című regényének szövege és szókészlete

Füst Milán: *Catullus* című drámájának szövege és szókészlete

Füst Milán: *IV. Henrik király* című drámájának szövege és szókészlete

Radnóti Miklós összes versei és ezek teljes szókészlete

Kiemelve a *Nyolcadik ecloga* című vers teljes szókészlete

Kiemelve a *Pogány köszöntő* című kötet teljes szókészlete

Náhum próféta könyvének szövege és teljes szókészlete

BODA ISTVÁN KÁROLY különböző számítógépes programokat készített, ezek alapján fogalmaztuk meg elgondolásainkat. Tanulmányaink közül több megjelent, és részt vehettünk számos fórumon is, amelyeken előadást tartottunk.

A számítógépes nyelvészetben többféle módszert alkalmaztunk. Először – mivel ekkor már rendelkezésünkre állt a Füst-corpus ASCII szövegfájl formájában – egy költő világgépének elemzését lehetővé tevő programot fejlesztett ki – TURBO PASCAL és DBASE III. PLUS nyelven – BODA I. KÁROLY (Költői világgép-vizsgálat számítógépes program segítségével. Szakdolgozat. KLTE, Debrecen, 1992.). Ennek célja a költő gondolatvilágának, gondolkodásmódjának jellemzése volt, a költő által leginkább használt fogalmak, illetve fogalomkörök meghatározásával.

Majd nyomtatott és interaktív konkordanciákat készített Füst Milán verseinek szöveganyagából (B. PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY: Füst Milán költői szókészletének

számítógépes feldolgozása – a program leírása, működése. Előadás a Magyar Nyelvészek VI. Nemzetközi Kongresszusán [A lexikológia és a lexikográfia elmélete és módszertana, Eger, 1994. augusztus 23-26.], Füst Milán *IV. Henrik király* című drámájából (ez utóbbi kéziratként az MTA Nyelvtudományi Intézetében olvasható: BODA I. KÁROLY: Füst Milán Negyedik Henrik király című drámájának konkordanciája. 1-2. Debrecen, 1994.) és Radnóti Miklós költeményeinek szókészletéből. Ezek lehetővé tették, hogy az adott, éppen elemzésre kiválasztott mű – vers, dráma, majd a későbbiekben regény – hang-, szó-, szintagma- és stílélemhasználatát szövegösszefüggésben, nagyobb corpusban is megfigyelhető legyen. (BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT: Füst Milán: „Ha csontjaimat meg kellett adni ...”. Versértelmezés interaktív számítógépes program segítségével. Előadás a XI. Anyanyelv-Oktatási Napokon [Anyanyelvi nevelés – embernevelés, Eger, 1994. július 4-7.]; PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY: Versértelmezések számítógépes programmal. Előadás a Debreceni Nyári Egyetemen [Debrecen, 1994. július 17 – augusztus 13.]; PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY: Füst Milán: „Ha csontjaimat meg kellett adni”. Versértelmezés interaktív számítógépes program segítségével. Anyanyelvi nevelés – embernevelés. Országos Anyanyelv-Oktatási Napok, Eger, 1994. július 4-7. Szerk. SZENDE ALADÁR. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 198. Budapest, 1995.; BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT: Füst Milán: *IV. Henrik (szövegelemzés)*. Előadás a Debreceni Nyári Egyetemen [Debrecen, 1995. július 16 – augusztus 12.]). Ezt a programot fejlesztettük tovább, felhasználva a hipertext fogalmát, egy komplex interaktív verselemző programmá (BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT: *Mitológiai képek Radnóti Miklós verseiben [Hagyományos és számítógépes szövegvizsgálat]*. Előadás a Debreceni Nyári Egyetemen [Debrecen, 1995. július 16 – augusztus 12.]; B. PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY: *A mitológiai nevek szerepe a költői önkifejezésben*. Előadás az V. Magyar Névtudományi Konferencián. [Miskolc, 1995. augusztus 29 – 31.]; B. PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY: *Hagyományos és modern módszerek a stilisztikában*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Magyar Nyelvi Szakosztályának felolvasóülése, Budapest, 1995. november 7.; B. PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY: *Számítógépes közelítésmódok a stilisztikai elemzésben*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Debreceni Csoportjának ülése, Budapest, 1995. november 30.; BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT: *Költői szókészletvizsgálat számítógépes programmal*. *Iskolakultúra*, 6. 1996. 1. 51-61).

Az interaktív számítógépes verselemzés során lehetőségünk van a vizsgált költői művek asszociatív elemzésére. Az eredeti (elemzendő) szöveg kiválasztása után asszociációkat kereshetünk a mű egy kiválasztott pontjához, annak közvetlen szöveggörnyezetében, majd a corpus alkotó további művek teljes anyagában; ebben a corpus konkordanciaindex segítségével munkánkat. Az asszociációk alapján felépített hiperszöveg eddigi tapasztalataink alapján különösen gazdag lehetőséget ad az elemzendő művek jelentésének mélyebb megértésére. Jelen tanulmányunk esetében erre egy külön hipertext prezentációs programot fejlesztettünk ki, amelyet – szemléltetés céljából – be is mutatunk Egerben, az Országos Anyanyelv-oktatási Napokon (BODA I. KÁROLY – B. PORKOLÁB JUDIT: *Egy példa az interaktív számítógépes verselemzésre*. Előadás az Országos anyanyelv-oktatási napokon. [Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. Eger, 1996. július 9.]). Segíti munkánkat az elemzendő művek kulcsszavainak és azok kombinációinak megkeresése a teljes korpuszban, a szavak előfordulási gyakoriságának kilis-

tázása, valamint a szavak felvétele egy úgynevezett kontrollált indexbe. Programunk a számítógéppel generált indexek révén párbeszéd (interaktív) módon használható, a versszövegek állandóan visszaidézhetőek, meghatározott szempontok szerint részekre bonthatóak. A versszövegben előforduló szavak kilistázása gyakoriságukkal (például alfabetikus vagy gyakorisági sorrendben) rámutat az írói, költői szóhasználatra, a szöveggörnyezet, a konkordanciák (a szavak előtt vagy után előforduló meghatározott számú karakter vagy szó) kilistázása, majd egy kiválasztott konkordancia alapján egy aszociált szövegrészlet megjelenítése és értelmezése az elemzendő mű szöveggörnyezetébe ágyazva szemantikai következtetések levonására is alkalmas. A kulcsszóhálózat kiépítése pedig összehasonlításra ad lehetőséget az alkotó más műveivel, illetve az adott korszak más alkotóinak szóképzésével, világirodalmi párhuzamokat vonva (JUDIT PORKOLÁB – KÁROLY I. BODA: Das Vorkommen und die Bedeutungsebenen des Wortes „Zeit“ in der Dichtung von Milán Füst. Die Benutzung der interaktiven Konkordanz zur Analyse von dichterischen Wortschatz. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Linguistica. Tomus XXIII. Redigit I. SZATHMÁRI. Univ. Budapestinensis de Eötvös nom. Facult. Philosophiae, Budapest, [megjelenés alatt]; PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY: Versértelmezés interaktív számítógépes program segítségével. *Magyarantitás*, 36. 1995. 5. 13-16; BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT: Életmotívumok Ady Endre verseiben. Előadás a Debreceni Nyári Egyetemen [Debrecen, 1996. július 24.]).

Más programjaink alkalmasak arra is, hogy részterületeken, például a középiskolai oktatásban is segítsenek. Az alkalmazott nyelvtudomány ilyen jellegű felhasználása hidat építhet az irodalom, a nyelvtan és a számítástechnika tantárgyai között. Debrecenben több olyan középiskola van, amelyekben a tanulók számára lehetőség nyílik programok készítésére és kipróbálására. Az oktatóprogram, amelyet készítettünk, olyan jellegű, hogy a tanulók a feldolgozandó anyag adott részének elolvasása után ellenőrző jellegű, alternatív kérdéseket kapnak, a lehetséges válaszokból kiválaszthatják a helyeset, majd a program alapján ellenőrizhetik magukat, és az elért pontszámokat is meg tudhatják, mert a gép értékeli munkájukat (BODA I. KÁROLY – B. PORKOLÁB JUDIT: Az elbeszélő múlt tanítása számítógépes programmal. Előadás az V. Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián [Európai és hazai dimenziók, Veszprém, 1995. április 21 – 22.]; BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT: Az elbeszélő múlt tanítása számítógépes program segítségével. Ötödik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. Veszprém, 1995. 199-201). Célunk, hogy a program továbbfejlesztése képes legyen az elsajátítandó anyag hipertext formában történő megjelenítésére, ezáltal az interaktív verselemzés lehetőségeinek bemutatására.

Jelen tanulmányunk előmunkálataként Radnóti Miklós *Pogány köszöntő* című kötetének szóképzését egy külön program alapján több szempontból is kutattuk: a szóképzés alapján megállapított fogalomkörök (természet, mítosz, szerelem, emberi viszonyok, külső és belső terek, illetve társadalmi környezet) előfordulási gyakoriságának vizsgálata a kötet versciklusaiban alkalmat adott olyan következtetésekre, amelyek igazolták az irodalomtudomány eredményeit, de új eredményeket is hoztak. Az ebből készült „szótár”, amelyet kézikönyvként kinyomtatunk, majd előmunkálata lehet egy Radnóti költői szótárnak (BODA I. KÁROLY – B. PORKOLÁB JUDIT: Radnóti Miklós: *Pogány köszöntő* című verseskötetének (1930) számítógépes vizsgálata nyelvi, stilisztikai szem-

pontból. Előadás a VI. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián [Nyíregyháza, 1996. április 3.].

Ezután egyetlen versben integráltuk az egész kötet (a *Pogány köszöntő*) szemiotikai jellemzőit; az elemzés során kiléptünk a költeményből, és a program segítségével – az intertextuális hermeneutikát alkalmazva – előbb az adott ciklus, majd az egész kötet, később a teljes Radnóti versszövegek érintkező pontjai is világossá váltak. Az általunk követett verselemzési módszer pedig azt is lehetővé tette, hogy távolabbi asszociációkat is keressünk, mind a magyar, mind a világirodalomban, és beépítsük az elemzés eredményeként kialakított hiperszövegbe (BODA I. KÁROLY – B. PORKOLÁB JUDIT: Egy példa az interaktív számítógépes verselemzésre. Előadás az Országos anyanyelv-oktatási napokon. [Anyanyelv és iskola az ezredfordulón. Eger, 1996. július 9.]; BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT: Helyzet és Válasz Radnóti Miklós verseiben. Előadás a Debreceni Nyári Egyetemen [Debrecen, 1996. július 22.]).

E tanulmány így csupán egy részleteként fogható fel eddigi munkánknak. Úgy gondoljuk, hogy a továbblépéshez ad lehetőséget.

*

A *Pogány köszöntő* című verseskötetben (1930.), a *Jámbor napok* ciklusban található az *Ó fény, ragyogás, napszemü reggel!* című vers. Azért választottuk ezt a költeményt elemzésre, mert magában hordozza mindazokat a motívumokat, amelyek Radnóti Miklós korai, induló művészetére jellemzőek. Ha végigolvassuk a művet, felfedezhetjük benne azoknak a fogalomköröknek a jelenlétét, amelyek ihletet adtak, adhattak a fiatal költőnek: szerelem, természet, mítosz. Ezek számbavételét végeztük el számítógépes programmal, amikor a teljes kötetet vizsgáltuk. Eredményeinket be is mutattuk a VI. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián (Nyíregyháza, 1996. április 2-4.) „A Pogány köszöntő verseskötet számítógépes feldolgozása nyelvi-stilisztikai szempontból” címmel. Már akkor megállapíthattuk, hogy olyan jelentős elemeket tartalmaz a kötet, amelyek a későbbi költemények megközelítéséhez adhatnak alapot. „(...) számolnunk kell egy olyan belső intertextuális hermeneutikával is, amelyiket a saját szövegek egymást olvasó és értelmező igénye tart működésben” – írja KULCSÁR SZABÓ ERNŐ *Esterházy Péter* című könyvében (KULCSÁR: 1996. 13). Egy művész életművében a motívumok egymásra épülhetnek, sőt linearitásuk és globális összefüggésük alapján értelmezhetik is egymást. A tanulmányíró Esterházy prózájában mutatja ki ezt az intertextualitást, miközben fokozatosan elénk tárja az író életművében található gondolatokat. Mindez érvényesíthető a költészetre is, esetünkben Radnóti Miklós művészetére. Az általunk is követett módszer összefüggésére a hipertext fogalmával egy korábbi tanulmányunkban már utaltunk, ugyanitt részleteztük a módszert támogató számítógépes program használatát is (BODA: 1996. 51). Jelen tanulmányunkban úgy fejtjük meg az *Ó fény, ragyogás, napszemü reggel* számunkra szóló üzenetét, hogy megvizsgáljuk, önmagában mit mond a vers számunkra, milyen a benne található fogalomkörök és az egész kötet (*Pogány köszöntő*) fogalomköreinek összefüggése, és ezzel párhuzamosan ezek a fogalomkörök mennyiben értelmezik egymást Radnóti egész életművében. (Az elemzés során használt számítógépes program lehetőséget ad az eredmények összevetésére más művek (például a Biblia egyes részletei), illetve más költők motívumrendszerével is.)

A *Pogány köszöntő* című kötetéről írja TOLNAI GÁBOR: „E versek többségének témája a vasárnapi kirándulások nyomán kifejeződő táj- és szerelmi élmény. A táj, a természet, a szerelem többnyire idilli, dalszerű nyugalomban jelentkezik. Az idillnek később is nagy szerepe van Radnóti költészetében” (TOLNAI: 1970. 277). A verseskötetben ezek mellett fontos a mítosz jelenléte: a pogány életöröm is megtalálható, váltakozik vallásos áhitattal, vagy éppen profán vallásossággal (BORI: 1965. 31). Ennek megfelelően a versek képi világának gyökere egyszer a bibliai, másszor a görög-római mítoszvilág. Nyelvi megformáltságukban ugyanakkor felismerhető a Nyugatosok, a francia szimbolisták hatása is. A költő foglalkozik a társadalmi valóság kérdéseivel is (POMOGÁTS: 1977. 25). Egyszóval, változatos téma, még nem kiforrott stílus, formálódó, egyéni hangvétel jellemzik a kötetet.

Kiválasztott versünk igazolja a fent leírtakat. Értelmezése során előtűnnek azok a sajátságok, amelyek alapján beleillik a korai költemények tematikájába. Valóban megtalálható benne a természetélmény, a szerelem és a mítosz. A konkordanciák alapján vizsgálhatjuk mindezek összefüggését Radnóti más költeményeivel.

A vershelyzet ideje a *reggel*, tere a *tengerpart*, harmadik dimenziója egy mítoszi látomás, negyedik a *szerelem* megváltó szerepe. Az első két dimenzió értelemszerűen kapcsolódik a korábban említett, Radnóti verseiben központi szerepet játszó természet-élményhez. Ezen belül központi szerepet kap a *fény*, és a vele kapcsolatos fogalmak (*ragyogás*, *nap* stb.).

Ezek után vizsgáljuk meg az *idő*, a *tér*, a *látomás*, a *szerelem* és a *fény* összefüggését. A *reggel* kedvelt vershelyzete Radnótinak. A *Pogány köszöntő*ben a 29 versből 7-ben szerepel, az egész költői életműben 30-szor. Egy új nap kezdete ez, olyan napszaké, amelyet a költő metaforás jelzővel lát el. Ez a metafora a *napszemü*, olyan összetett szó, amely antropomorfizálja a *reggelt*, s ugyanakkor legnagyobb fénylő égitestünkhöz teszi hasonlóvá. A fogalmi sík – *reggel* – és a képi sík – *napszemü* – összefüggése így nyilvánvaló, de maga a jelző is felfogható költői képnek, amelyben a *nap* óriás szemként (!) szerepel.

A versszöveg egésze a címben jelzett időhöz, napszakhoz kapcsolódik, ehhez pedig a *fény*, amely azonban legalább annyira tartozik a verstérhez, a *tengerhez* is. Fontos tehát megnéznünk a szinonimáit, a *ragyogást* és a vele kapcsolatos igéket: *csillog*, *csillognak*, a melléknévi igenevet: *csillogó*; távolabbi szemantikai mezőbe tartozik ugyan, de ide vehető a *nap* is és a *napszemü* metafora. Az egész versen végig érezzük a *fény* fontosságát, a mítoszi verstörténésben döntő szerepe van: előbb előkészítőként, majd háttérként, végül a megvalósulásban.

Kilépve az adott versből, érdemes számba vennünk az első kötetben, majd a teljes Radnóti-corpusban a *fény*-fogalomkör előfordulási gyakoriságát.

A *Pogány köszöntő* kötetben kilencszer fordul elő a *fény*, hatszor a *ragyogás*, *ragyog*, *ragyogj*; kilencszer a *nap*; külön stílusértéke van a *nap* előtagú összetett szavaknak, *napszagú*, *napbadobált*, *napbafürdött*, *naptestű*; ezek a szavak hasonló szóalkotások, mint a versben található *napszemü* szó, és előfordul a *napfény* szó is a kötetben.

A Radnóti-konkordancia tanúsága szerint 76-szor használja a költő a *fény* szót és toldalékos alakjait. 21-szer a *ragyog*, *ragyogj*, *ragyogás*, *ragyogásban*, *ragyogó*, *ragyogva* alakokat; 65-ször a *nap* szót; és találhatunk itt is *nap* előtagú összetett szavakat: *naphimnusz*, *napfény* 12-szer, *napestig*, *napitta*, *napsütés*, *npravirradás*.

A fény kedvelt szava a XX. század művészeinek. Ebben szerepet játszhat az impresszionista látásmód a festészetben, a *plein air*, amelyet átvett az irodalmi nyelv is. A Nyugatosok költészetében is – különösen a költők idulásakor – gyakran találkozhatunk a fényvel és annak szinonimáival. Két költőt idézünk csupán a teljesség igénye nélkül, Juhász Gyulát, a Radnóti-val közös szegedi élmény miatt, és Füst Milánt, aki nagy hatással volt Radnótira, tanulmányt is írt róla. *Juhász Gyula költői nyelvének szótára* szerint 296-szor használja a fény szót a költő tö- és toldalékos alakban (BENKŐ: 1972. 279). Az általunk használt számítógépes program (készítette BODA I. KÁROLY) Füst-konkordanciájának tanúsága szerint 56-szor fordul elő a fény szó és alakjai Füst Milán költészetében, gyakran sötét színezettel, illetve összetett szó formájában is (*fényávos, fénykoszorú, fénykörei*).

Mit készít elő a fény fogalomköre az *Ó fény, ragyogás, napszemü reggel* című versben?

A verstér elemzett költeményünkben a *tenger, a tengerpart*, ezek valós helyzetre utalnak, de az *üvegpárt, a faragott hullám* reális térben nem képzelhető el, csak valamilyen vízióban. Sokat foglalkoztatott bennünket a *faragott hullám* szerkezetből a *faragott* jelző. Gondoltunk a *Kivonulások* könyvére és a *Második Törvénykönyvre*, a tízparancsolat *faragott kép* szintagmájára, és bár biblikus a nyelve a versnek, mégsem ebből a képből fejtettük meg. Inkább a konkordancia lehetőségével élve másik vershez fordulunk. A *Temetőben* című Radnóti-versben ugyanis a következő kép jelenik meg: ... *s a tengerek / lassudag reggeli tánca / lett nehezebb*. A *faragott hullám* tehát a tengeren a széltől csapódó hullámok táncát jelenti, szemléletes metaforával. Ezt támasztja alá az is, hogy Radnóti a *faragottképű* jelzőt használja egy másik versében (*Két groteszk, Péntek éji groteszk*). Mindamellett nem kizárt, hogy Radnóti beleszötte versébe a bibliai képeket is. A *Kivonulások* könyvének több motívuma – formailag a *faragott* jelző mellett a *felhő* (= köd), *trombitaharsogás* (= csengés, zene), *megrendülés* (= rengés), *ragyogás* ... fogalmak, tartalmilag az imádkozás és az Úrral való találkozás egybecsengése – egy párhuzamos, másik síkon való értelmezést is lehetővé tesz. Ebben a *tenger hulláma* az időt, a *part* az életet jelképezheti: *S a vörheny és a kanyaró / vörös hullámai mind partradobtak. / Egyszer el akart nyelni, – aztán kiköpött a tó. / Mit gondolsz, miért vett mégis karjára az idő? (Negyedik ecloga)*.

A versbeli látomás különleges szituációja az első versszak 5-6. sorában kezdődik. Ezt készíti elő a fény, a ragyogás, ezekhez járul a hangeffektus, amelyet a *cseng* ige közvetít. A költői én arra kéri szerelmesét, hogy imádkozzon, és mutassa meg magát, *mert / üvegpártokon állunk és / átlátszók vagyunk*. Rituális, szakrális képek, megtisztulási folyamatra utalnak. (A *tiszta* szó az első három versszakban kétszer is előfordul!) A mózesi áldozatok vagy az újszövetségi átváltozás bibliai képeire egyaránt gondolhatunk: *Vérünk / mint szentelt, metszett pohárban / aranyszínű bor; csillog hidegen*. A vallásos hangulatot már az első sor *szolozsmás* szava előkészítette. A szó jelentését a *Magyar Értelmező Kéziszótár* így adja meg: 'szerzetesek, papok számára előírt, naponként (közösén) elmondandó v. elénekelendő ima'. Ilyen hangulatú tehát a reggel. A kultikus katarzishoz megtisztult az idő, elszállt a köd. Tiszta a reggel, elmúlt a bánat, az éjszakai, hajnali szorongás: *A bűnnek áttetsző tiszta hajnalán / te vagy a föld a test a vér (Az áhitat zsolotárai, 8)*.

A köd és bánat, illetve az elszálló köd és a boldogság érzete más verseiben is megjelenik: *köd szállt szemére ott, a bánatát (Csütörtök); olyankor vagyok csak boldog én / mikor föl száll a hajnali köd / ... míg a nagy nap szenderedve még / fölfelé lépked az égen (Egy eszkimó a halálra gondol).*

A látomást kifejező szavak emlékeztetnek a Szent János apostol jelenéseinek könyvében szereplő metaforákra: *fényesség, üvegtenger, ragyogás, napba öltözött asszony* stb. Radnóti egyik útinaplójában említi (Radnóti: 1982. 555), hogy sokat foglalkozott ezzel az újszövetségi könyvvel: „Lassan lépegetek felfelé a hűvös lépcsőházban. S hirtelen eszembe jut a János jelenéseinek egyik képe, kibomlik, forogni kezd. A sárkány áll az égen a napba öltözött asszony előtt (...) Eszter, a gyerekkori szolgáló mesélte mindig este ezt a részt a Jelenésekből, azóta hordom. Tíz éves korom óta. (...) A Jelenések szimbolikájáról szeretnék olvasni.”

A korai versben többször felbukkan a vallási fogalomkör, amely „későbbi éveiben annyira uralkodik képalkotásán” (BORI: 1965. 19).

Az Ó- és Újszövetség hangulatát az *imádkozz* többszöri ismétlése fokozza, a szó szinte átfogja az egész verset. Patetikus hangnemű az *áhitat* szó is. A költő egyik leg-hosszabb – korai – szerelmes ciklusának ezt a címet adja: *Az áhitat szoltárjai*. Ez a cím-adás is bibliai jellegű, valamint a költemény *Pogány köszöntő*ben megjelent részei – sőt ugyanebből a műből vannak kiadatlan versszakok, és ezek költői képei is – erősen vallásos ihletésűek. De hangulatukban teljesen mások, mint az általunk elemzett vers mítoszi képei. Bennük a metaforák, a szóhasználat néhol profánnak tűnik: *szemérmetlen szerzetes – / füvek nyújtóznak fel ... vagy ... és hordtalak vemhes / tétova szememben hunytpillájú misék után ...* Itt megmarad a biblikus képek eredeti jelentése, és a költő mondanivalójához ez a hangnem illik.

Térjünk vissza az *Ó fény, ragyogás, napszemű reggel!* című költeményhez. Ebben az érzelmi túlfűtöttséget az indulatszavak is jelzik, mind sorkezdő, anaforikus szerepben.

A látomás a megtisztulásban csúcspod ki. A szerelmes nő megmentő, megváltó alakja kimagasodik az *üvegparkok*on, amelyek a változás hatására megremegnek.

A költő a szó erejének itt is, mint majd a későbbi nagy versekben is, nagy jelentőséget tulajdonít: *mert annyit érek én, amennyit ér a szó / versemben (Tétova óda).*

Vallomás születik a *zenés üvegparkok*on, a *csillogó reggeleken: szeretlek*. A megtisztulásért mond a vers befejezésében köszönetet kedvesének. Szavaiban eggyé olvad a *csillogó reggel* – most már többes számban: *reggeleken*, kifejezve az állandóságot a többes szám jelével –, a *megcsengő parkok* és a jövő képe, a *napszemű távol*. Figyelemre méltó, hogy a *napszemű* metafora, amely eddig a *reggelnek* volt a jelzője, a vers befejezésében a jövőt jelentő *távolt* minősíti. Tér – idő – mítosz – szerelem, ez a mű záróképe.

Ez a szintézis később is megtalálható Radnóti lírájában, de akkor már nem vízióban, hanem az átélt szenvedés képeiben. Itt is megtartó ereje lesz Fanninak, akihez 1929-ben ezt a verset írta, s aki később a felejthetetlen hitvesi lírának is a Múzsája lett.

A fokozatosan emelkedő dinamika az elemzett vers szerkezeti felépítésében is megvalósul. Az első versszak előkészít, 6 soros, a második 8 soros, a harmadik 10 soros. Ez a mennyiségi fokozatosság külső tényező, de a költeményt vizsgálva megtalálhatjuk itt is, mint annyi más Radnóti-versben, a belső szerkesztettséget is, feltűnik a gondolatok, érzelmek átgondolt belső logikája, a tudatos megkomponáltság. Bachról, a nagy

zeneszerző műveiről így vall: „Miért szeretem Bachot? A mindenségre nyílik kilátás a kompozíció tudatos résein át” (Radnóti: 1989. 15). A zenében is a kompozícióra figyeltek tehát, és a festészetben is. Dési Huber István képeiről írja: „sötétben színes, fölémrt s tág világ.” (*Nem bírta hát...*)

A versben állandó a tér és az idő dimenziója. Teremtett világ ez, amelyben a megtisztulás vágya csak akkor teljesülhet, ha valaki áldozatot hoz a szenvedőért. A költői én magát egy másik költeményében így jellemzi: *a fájdalom kertjéből jöttem (Variáció szomorúságra)*. Berczeli A. Károly írja a szegedi évekre visszaemlékezve: „(...) a keresztény humanizmus sem volt éppen idegen tőlünk, s volt köztünk olyan is, aki hitt a kereszténység renszánzában (...)”. Később „Radnóti is hajlott ebben az időben valami keresztény életszemléletre, amit Sík Sándor befolyásának tulajdonítottak.” (*A 2x2 józan-sága*, 1975. 53.)

Az elemzett versben a fent említett kompozíció azért is érdekes, mert rímek nem fogják össze a sorokat, szabad versben íródott az *Ó fény, ragyogás, napszemü reggel!* Ez a verselés jellemző volt a korai Radnótira. BORI IMRE tanulmányában idéz a költő egyik leveléből: „Szakítottam a kötött formával, talán mert ezek a mondanivalók már nem férnek bele.” (BORI: 1965. 25.) Mégis „kötött” a forma, de nem a verselésben, hanem a mondatmodalitásban, az alakzatokban (ismétlések), a részek és az egész arányában.

A vers egészében ezt a fokozódó érzelmi telítettséget a nyelvi-stilisztikai elemek is kifejezik. A felszólító mód dominál a mondatmodalításban. Az 1., 4., 5., 8., 9., 14., 20., 21. sorokban található felszólító módú igealak, a 14-ben kettő is, ezekhez még társulnak a 7., 18. és a 24. sorok felkiáltó mondatai. A 24 soros vers felében, azaz 12 sorban az emelkedett hangnem dominál. Ezt még fokozza a négy sorkezdő indulatszó.

Megfigyelhető a kompozíció és a felszólító mód, illetve az emelkedett hangnemet kifejező szavak összefüggése. *Ó, nézd!* az első versszak kezdete, *Ó fény* a másodiké, *Ó, csengenek* a harmadiké, a *néz* ige kapcsolódik a *fény*hez, a *csengenek* a hallásérzethez, távoli szinesztézia köti tehát össze a versszakokat, fény- és hanghatás.

A versszakokon belül is szoros a kohézió. Az elsőben a *nézd* felszólító igealak indít, a *Ragyogj!* a 4. sor alkotója, és a *Nézd* kezdetű főmondat zár. A versszak modellizálható egy önmagába visszatérő vonallal, azaz egy körrel. A *reggel – tenger* hangalakja 1 – 5. sor, a *tiszta* szó ismétlése, a *csillog – cseng* távoli alliterációja is megerősíti a szövegösszefüggést.

A második versszak a cím visszatéréseivel kezdődik, akár egy himnusz (7. sor), és a műfajt jellemző kéréssel folytatódik a 8. sorban: *Imádkozz!*, majd a versszak utolsó sorában tér vissza kétszeri ismétléssel ugyanez a könyörgés: *Imádkozz, imádkozz értem!* Ezt a szövegegységet az első versszakkal az *üvegpárt* különleges összetett szó és a *csillog* ige köti össze.

A harmadik versszak fókuszába kerülnek a kérő szavak: *és imádkozz / ó, imádkozz értem!* Megelőzik ezeket a szavakat a hangeffektusok, *csengenek a partok*, a közös ima/ének: *torkunk áhitatot küld*, valamint a *nappfény*, illetve azonosulási vágy a *fényvel*. Ezután következik az egész vers során érlelődő szerelmi vallomás: *szeretlek*. A befejező három sor okádó mellékmondatl a *csillogó reggeleket* idézi, a *megcsengő partokat* és a *napszemü távozt*. Hírértéke van a többes szám jelének a *reggeleken* szóban, feltételezhető a költői szándék a többes számban. Kettőjük ébredése ne csak egy reggelen történjék,

hanem örökre, ezt az érzelmet közvetíti a verset záró *távol* szó is. A jövőbe utal, stílus-
hatását fokozza – amint említettük is –, hogy jelzője a *napszemű*, ami eddig a *reggel*
jelzője volt.

Az előző versszakokkal a *partok*, az *üvegpartok*, a *csillogó*, a *megcsengő* szavak
kötik össze, mint szemantikai konnektorok. Modellizálható tehát körrel az egész kompo-
zíció, nemcsak az egyes versszakokon belül, hanem a három versszak együttesen is.

S bár a szabad verses forma nem jellemző a himnusz műfajára, mégis himnikusnak
érezzük a költeményt. Az a hangnem, amely a himnusz sajátja, nem idegen Radnóti
Miklóstól, a *Tűzhimnusz* verse is tanúsítja. Ez a költemény az ősananyagok miatt Assisi
Szent Ferenc *Naphimnuszát* idézheti nekünk. A középkori költészetből is fordított köl-
tőnk – például Walther von der Vogelweidétől –, és nagy versei közül a *Himnusz a*
békéről címűben találkozhatunk még ezzel a műfajjal.

A későbbi nagy kötetek himnikus szerelmes verseit is felidézik bennünk az *Ó fény,*
ragyogás, napszemű reggel! sorai. Azokat, amelyekben Fanni lesz az erő, akihez mindig
lehet megértésért, szerelemért fohászzkodni. Az *imádkozz, imádkozz értem* könyörgése
1929-ben fokozatosan átível a *ments meg, tarts meg* kéréséhez: gondolhatunk a *Himnusz*
című versre, a *Hetedik eclogára* vagy a *Levél a hitveshez* című költeményre. *Hitvesem s*
barátom – szólítja meg ebben a felejtetetlen szépségű, prousti szerkesztésű versében
feleségét. És Fanni megértette a sorok üzenetét.

Egy versből indultunk ki, és a számítógépes program által nyújtott idézetek segít-
ségével bejártuk Radnóti Miklós költészetének más tájait. Az asszociációk révén, ame-
lyek segítettek egy költemény megértésében, és amelyekhez ilyen gazdagságban csak
egy számítógépes programmal juthatunk, valószínűleg meg a bevezetőben említett inter-
textuális szándékot. A motívumok előhívása az elemzett vers kapcsán hozzásegített más
motívumok megértéséhez. Valóban az történt, hogy a motívumok belső dinamikával
értelmezték egymást.

Irodalomjegyzék

A 2 x 2 józansága. Magvető Kiadó, Budapest 1975.

BENKŐ László (szerk.):

1972. *Juhász Gyula költői nyelvének szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

BODA I. Károly – PORKOLÁB Judit:

1996. Költői szóképzésvizsgálat számítógépes programmal. *Iskolakultúra* 1. 51-61.

BORI Imre:

1965. *Radnóti.* Fórum Könyvkiadó, Novi Sad.

Emlék és varázslat. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1984.

HANKISS Elemér:

1985. *Az irodalmi mű mint komplex modell.* Magvető Kiadó, Budapest.

KULCSÁR SZABÓ Ernő:

1996. *Esterházy Péter.* Kalligram, Pozsony.

NEMES István:

1977. *Radnóti Miklós költői nyelve.* Akadémia Kiadó, Budapest.

PETŐFI S. János – BENKES Zsuzsa:

1992. *Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben.* Veszprém.

POMOGÁTS Béla:

1977. *Radnóti Miklós*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

RADNÓTI Miklós:

1959. *Ikkrek hava*. Magyar Helikon, Budapest.

1946. *Tajtékos ég*. Révai, Budapest.

1989. *Napló*. Magvető Kiadó, Budapest.

Radnóti Miklós versei. Kner kiadás, Gyoma, 1948.

Radnóti Miklós művei. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.

Radnótiól Radnótiórlól. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.

TOLNAI Gábor:

1970. *Tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1981. *Nőnek az árnyak*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Melléklet

Ó FÉNY, RAGYOGÁS, NAPSZEMÜ REGGEL!

- 1 Ó, nézd! Zsolozsmás tiszta a reggel
- 2 és szerelmes szavainkkal elszáll
- 3 a köd és minden tiszta lesz.
- 4 Ragyogj!
- 5 Nézd, csillog a tenger és üvegpartokon
- 6 cseng a faragott hullám a nap alatt!

- 7 Ó fény, ragyogás, napszemü reggel!
- 8 Imádkozz! és
- 9 mutasd meg magad, mert
- 10 üvegpartokon állunk és
- 11 átlátszók vagyunk. Vérünk
- 12 mint szentelt, metszett pohárban
- 13 arany színű bor: csillog hidegen.
- 14 Imádkozz, imádkozz értem!

- 15 Ó, csengenek a partok és remegnek;
- 16 torkunk áhítatot küld a ködök után
- 17 és megsimogatjuk a napot a
- 18 szemekkel és a szemek fájnak!
- 19 Zenés üvegpartokon szeretlek
- 20 és imádkozz
- 21 ó, imádkozz értem!
- 22 mert csillogó reggeleken is kiáltom
- 23 hogy érted csillognak a megcsengő
- 24 partok és érted a napszemü távol!

**MIKLÓS RADNÓTI: „OH LIGHT, BRIGHTNESS, BRILLIANT,
SUNNY MORNING!“. RESULTS OF AN INTERACTIVE
COMPUTERBASED ANALYSIS**

JUDIT B. PORKOLÁB – KÁROLY I. BODA

The aim of this study is to analyse Radnóti Miklós's early poem „Oh light, brightness, brilliant, sunny morning!” using an interactive, computer-based program as an aid of seeking hidden associative points of the poem for other poems and various texts from the same author and others, including the Bible. The hypertext structure created as a result of the analysis could help us to reveal the complex semantic content of the poem.